

אלא, מלמד ששמישי [סופר המלך, ושונא טו-א ישראל היה⁶⁸⁹] מוחק מה שהיה כתוב בספר הזכרונות, משום שלא רצה שיעשה כבוד למרדכי, וגבריאל כותב מחדש את מה שנמחק⁶⁹⁰.

אמר רבי אסי: דרש רבי שילא איש כפר תמרתא: ומה כתב שלמטה שלזכותן של

מדכתיב: "ויהיו נקראים" — מלמד שהיו נקראים מאליהן⁶⁸⁶.

כתיב: "וימצא⁶⁸⁷ כתוב". והא "וימצא כתב" מבעי ליה למכתב, שהרי "כתב" משמע שהיה כתוב מעיקרא, מה שאין כן "כתוב" — משמע שנכתב עתה מחדש!⁶⁸⁸

הדבר כמציאה הבאה בהיסח הדעת, שהרי הוא לא היה יודע זאת קודם. עיי"ש.

688. כך פירש רש"י. וצריך תוספת ביאור, דמאי משמע "כתוב" שנכתב עתה, יותר מ"כתב"? וביאר בעל מדרש שמואל, ד"וימצא" — משמע דדרך מציאה נמצא הכתב. ואילו היה כתוב "וימצא כתב", הוה דרשינן ששמישי השמיט מלפני המלך את הכתב שהיה כתוב בו מעשה מרדכי, וגבריאל היה מביא את הכתב לפני המלך. אבל השתא, דכתיב "וימצא כתוב", ודאי הכוונה שעד עתה לא היה כתוב, ועכשיו נמצא כתוב — בדרך מציאה. והיינו ששמישי היה מוחק, ולא היה כתוב כלל כבר, וגבריאל היה כותב מחדש. עיי"ש.

689. ובתרגום איתא שהיה בנו של המן. והכי איתא בתרגום שני: "וכד חזי שמישי ספרא מה דחוי מרדכי על בגתנא ותרש, הוי מהפך ית פצימי דספרא, ולא הוי צבי למקרא. והוי רעוא מן קדם מרי עלמא, ואתגוללו פצימיא מאליהן, והוי מתקרין קדם מלכא". וכתב באיי היס, דאפשר דהיינו הך דאמרין הכא: "מלמד ששמישי מוחק וגבריאל כותב", דקרי להיפוך הפצימין — מחיקה, ולגלגול הפצימין אל מקומן — כתיבה.

690. ואיתא בילקוט [תתרגז], דלפינן לה מדכתיב: "וימצא כתוב", דאין אומרים וימצא

ביד המשנה. ועוד ספר היה שנכתב לפני המלך, שיהיה לזכרון לפני המלך עצמו, והוא הנקרא ספר הזכרונות.

והגר"א כתב, דספר דברי הימים היה גדול מאד, כי שם נכתב כל מה שנעשה מבריאת העולם. ובספר הזכרונות — נכתב בקיצור כל דבר מהדברים.

686. דאל"כ הול"ל: "קורין". מהרש"א. והקשה בעל מדרש שמואל, אם כן, אמאי היה צריך להך דלהלן שגבריאל היה כותב מחדש, הרי היו נקראין מאליהן?! וביאר, דבאמת יש לתת טעם, אמאי גזר המלך להביא את ספר הזכרונות, ולמה לא גזר להביא לפניו עניינם אחרים, כמנגנים וכיו"ב, שכך דרך מי שנדדה שנתו, שהניגון מביא את השינה? אלא הכוונה, שקודם היו נקראים הסיפורים שבספר הזכרונות לפני המלך מאליהם. וכשראה המלך דבר זה, אמר, הלא דבר הוא! ואז גזר שיביאו לפניו את ספר הזכרונות, והיה שמישי מוחק — וגבריאל כותב.

687. במהר"ש די אוזידא, הביא על הפסוק [ב' כ"ג]: "ויבוקש הדבר וימצא", דבמתרגם איתא: "ואמירת אסתור למלכא, ואתכתיבת בשם מרדכי". וביאר, דבאמת לא אמרה למלך בשם מרדכי, אלא לענין הכתיבה — צותה לסופרים שיכתב בספר הזכרונות בשם מרדכי. והיינו דכתיב הכא: "וימצא כתוב", כי לגבי המלך היה

ישראל — אינו נמחק, על ידי שבא גבריאל מלמעלה — וכותב, כתב שלמעלה, שגבריאל כבר שם — לא כל שכן שלא יהא נמחק! ⁶⁹¹

”ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו דבר”. אמר רבא: לא מפני שאוהבין את

מרדכי אמרו כן, אלא מפני ששונאים את המן ⁶⁹².

כתיב: ”והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו”. תנא: לו הכין ⁶⁹³, לצורך עצמו ⁶⁹⁴, ⁶⁹⁵.

— אלא לדבר האבוד, שנאמר: ”או מצא אבדה” [והתם איתא דאליהו היה כותב]. ועיי’ במנות הלוי.

691. כך פירש המהרש”א.

ובעל מדרש שמואל פירש, שכך הוא הק”ו: ומה כתב שלמטה, שבעולם התחתון, שיש בו יצה”ר, והבחירה נתונה ביד האדם, ושמישי היה מוחק מרצונו ובחירתו, ובכל זאת לא עלתה בידו, משום שגבריאל היה כותב מחדש, כתב שלמעלה, ששם אין בחירה, ואין שם מי שימחק מרצונו ובחירתו, כש”כ שלא יהא נמחק.

692. פירש בעל החכם צבי, שהרי מצינו אצל שאול המלך, שאמר: ”מדוע לא בא בן ישי אל הלחם”. ואיתא במדרש, שלא הזכיר את שמו, אלא כנהו ”בן ישי” — משום שהיה שונאו. וזהו שהוקשה הכא לגמרא, שהרי בכל המגילה הזוכר שמו של מרדכי, ולמה כאן לא הזכירו את שמו? הרי היה להם לומר: ”לא נעשה עם מרדכי דבר”!?! על כרחך שלא היו אוהבין אותו. ומה שבכל זאת אמרו, היינו משום שהיו שונאין את המן, ורוצים במפלתו [והכי נמי איתא בפתח עינים].

ובאיי הים פירש, דהכי דייק רבא, דמאחר ששאל המלך: מה נעשה למרדכי יקר וגדולה? היה להם להשיב: לא נעשה ”לו” דבר. ומדאמרו: לא נעשה ”עמו” דבר, משמע כאילו אמרו בפירוש ”לא נעשה עם מרדכי דבר”, ואתו לאפוקי דעם מרדכי — לא נעשה, אבל עם המן — נעשה. ומזה נשמע, שיותר היה ראוי לעשות

יקר גדולה עם מרדכי — מאשר עם המן.

693. כתב הגר”א, דהכי פירושו, דלא תימא שהגזירה היתה מתחילה על מרדכי, ואח”כ נתהפך — והיתה להמן. אלא: ”לו הכין” — שמתחילה היה העץ מוכן להמן.

והחתם סופר בדרשות מפרש, דהא איתא במדרש, באותו לילה עשה המן את העץ. והנה איתא במדרש על הפסוק [בראשית מ”ג ט”ז]: ”וטבח טבח והכין”, אין הכן — אלא מיום לחבירו. שנאמר במן: ”והכינו את אשר יביאנו”, והרי הם הכינו מיום שישי לשבת. והיות והמן עשה את העץ בלילה, ובבוקר אמר למלך לתלות עליו את מרדכי, היאך שייך לומר ”אשר הכין”, הרי זה היה באותו יום, שהרי היום הולך אחר הלילה!?

להכי דרשו חז”ל: ”לו הכין”, דהיינו — להמן. ובבן נח — הלילה הולך אחר היום, ושפיר הוי הכנה מיום לחברו.

694. והכי איתא במדרש [אסתר רבה, פרשה ט’]: ”וכיון שהביאוהו לפניו, והכינו על פתח ביתו, ומדר את עצמו עליו, להראות עבדיו היאך יתלה מרדכי עליו. השיבתו בת קול: נאה לך העץ, מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית”. עיי”ש.

695. מהר”ש די אוזידא מבאר מנין יצא לגמרא הך דרשה. דהאי: ”על העץ אשר הכין לו”, ודאי אין הכוונה שכך רצה לומר המן לומר למלך, שהוא רוצה לתלות את המן על העץ אשר הכין.

אזל, אשכחיה למרדכי דיתבי רבנן קמיה, ומחוי להו [הראה להם] הלכות קמיצה⁶⁹⁷ לרבנן.

כיון דחזייה מרדכי להמן, דאפיק לקבליה [שיצא לקראתו], וסוסייה מיחד בידיה, מירתת. אמר להו לרבנן: האי רשיעא — למיקטל נפשי קא אתי! זילו מקמיה, די לא תכוו בנחלתו.

בההיא שעתא נתעטף מרדכי, וקם ליה לצלותא.

אתא המן ויתיב ליה קמייהו, ואוריך [המתין] עד דסליק מרדכי לצלותיה.

אמר להו: במאי עסקיתו?

אמר ליה: בזמן שבית המקדש קיים, מאן דמנדב מנחה, מייתי מלי קומציה דסולתא — ומתכפר ליה⁶⁹⁸.

כתיב שאמר אחשוורוש להמן: "מהר קח את הלבוש וגו' ועשה כן למרדכי".

אמר ליה המן לאחשוורוש: מנו [מיהו] מרדכי?

אמר ליה: "היהודי".

אמר ליה: הא גברי טובא ששם מרדכי איכא ביהודאי?

אמר ליה: "חיושב בשער המלך".

אמר ליה המן: סגי ליה למרדכי בחד דיסקרתא [כפר], אי נמי בחד נהרא ליטול ממנו מכס.

אמר ליה: הא נמי הב ליה למרדכי, "אל תפל דבר מכל אשר דברת"⁶⁹⁶.

"ויקח המן את הלבוש ואת הסוס".

שאולי ע"י הטובה שעשה מרדכי למלך, יבקש ממנו לבטל הגזירה שחתם על היהודים. לכך הזהיר להמן, לעשות מהר תשלום גמול למרדכי על ידו, בהתרוימות גדולה, כדי שלא יוכל מרדכי לבקש עוד גמול אחר. ומרדכי הבין את כל זה, ולכן אחר כל הכבוד הזה — שב לשקו ולתעניתו, ובטח בה' שיבטל הגזירה ע"י תשובתו, ולא שם פניו אל רהבים.

697. לפי שהיה יום ט"ז בניסן, זמן תנופת העומר, והיה דורש להם בענינו של יום. רש"י.

698. כתב המהרש"א, דלא היינו הלכות קמיצת מנחת העומר, דהא מנחת העומר אינה נדבה, וגם אינה מסולת — אלא משעורין. אלא שאמרנו לו, דבזמן ביהמ"ק, יחיד המתנדב מנחה בדלי דלות, מביא סולת, ומתכפר בקומץ שנקרב

שאינ זה דרך ארץ וכבוד המלכות, שהרי היה ראוי שבתחילה ישאל את המלך על זאת, ואח"כ יכין את העץ. אלא ודאי שהם דברי כותב המגילה ברוה"ק.

וזה נמי ודאי, שאין כוונתו לומר סתם שהמן הכין את העץ, שהרי כבר הודיענו זאת קודם. אלא ודאי, כוונת הכותב לומר, שהמן הכין לעצמו את העץ.

696. דהאי קרא יתירא הוא, שהרי כבר אמר לו אחשוורוש: "מהר קח את הלבוש וגו'". להכי דרשו, שאחר שאמר המן לאחשוורוש, דסגי למרדכי בחד דיסקרתא וכו', אמר לו המלך: "אל תפל דבר מכל אשר דברת". בין מה שדברת באחרונה, ובין מה שדברת בראשונה. מהרש"א. ובעיון יעקב כתב, דאפשר לומר דכוונת אחשוורוש היתה לרעת היהודים, שהיה מתיירא,

אמר להו: אתא מלי קומצי קמחא דידכו, ודחי עשרה אלפי ככרי כספא 699 דידי 700.

אמר ליה מרדכי: רשע! עבד שקנה נכסים, עבד למי ונכסים למי? [דהא אמרן לעיל,

שקנה מרדכי את המן בככרות לחם, ואם כן, כל נכסיו שייכים למרדכי].

אמר ליה המן: קום לבוש הני מאני, ורכוב האי סוסיא, דבעי לך מלכא.

ממנה. ולהכי עסקינן ביה גם עכשיו, כדאמרינן במס' תענית [כ"ז ע"ב], דבזמן שעוסקין בפרשת קרבנות, מעלה הקב"ה עליהם כאילו הקריבום, ומוחל להם על כל עוונותיהם. והיינו דאמר להו המן: אתי מלא קומצא דידכו, שאתם עוסקין בו, ודחי עשרת אלפים כספא דידי. והמהר"ל [באור חדש] ביאר, דהעומר, עניינו להבחין בהשגחת ה' שבתוך הטבע, וזהו עיקרו של נס פורים.

699. כתבו התוס': "שמעתי שעשרה אלפי ככר כסף — עולין חצי שקל לכל אחד מישראל, שהיו שש מאות אלף כשיצאו ממצרים, ואמר שיתן לאחשורוש כל פדיונם. ודוק ותשכח".

ובספר החזקוני [שמות ל', י"ד] כתב, דהכי הוא החשבון: רוב בני אדם אינם חיים אלא ע' שנה. צא מהם עשרים לפטור, שהרי חיוב מחצית השקל היה רק מבין כ', ישארו חמשים שנה, שכל א' מישראל נותן בהם מנה של חול [סה"כ של מחציות השקל של חמשים שנה]. הרי, ששים איש נותנים בחייהם ששים מנים — שהם ככר. והם היו ששים רבוא, הרי כולם נותנים רבוא ככר [וכ"כ בהגהות הב"ח].

והפנ"י כתב [והביא שכך מצא ברוקח], דמה שכתבו תוס' שרצה לשלם לאחשורוש דמי פדיונו, היינו דהמן רצה לשלם לאחשורוש דמי עבד [שהם שלושים שקלים] עבור כל אחד מישראל. דפליגי במדרש [תנחומא פר' תשא], מה סבר משה כשאמר לו הקב"ה: "ונתנו איש כפר פדיון נפשו" [לפני שהראה לו מטבע מחצית השקל]. ואיכא למ"ד, דסבר משה, שצריכין ליתן שלשים שקלים, ויליף לה מדכתיב

"אם עבד יגח וגו' שלשים שקלים יתן וגו'". והנה מנין בניי לעולם הוא כפי שיצאו ממצרים [דהכי איתא בספרי מפרשים ובזהר], וכיון שמחצית השקל של כולם עולה למנין מאה ככר [כדאיתא בקרא], ומנה של קדש כפול היה — הו"ל מאתיים ככר. וכשתשוב ל' שקלים לכל אחד, הוו ששים פעמים מאתיים ככר, הרי לך שנים עשר אלף ככר. ומה שנתן המן עשרת אלפים — היינו לפי שהוסיפו בימי יחזקאל שתות על המשקל, ויחזקאל מקמי הכי הוה. א"כ, עשרת אלפים שבימי המן — כשנים עשר אלף בימי משה [וכתב דנראה שדברי התוס' כאן יצאו מפי על הרוקח עצמו, שהיה בימי חכמי התוס' כנודע].

וע"ע בחתם סופר בדרשות [ח"א], שכתב לבאר הך מילתא בכמה אופנים. וע"ע בשו"ת פנים מאירות [ח"ג סי' ל'] מה שביאר בדברי התוס'. ועיין בהגהות חתם סופר [בסוף המסכת] מה שביאר בזה.

700. יש להבין, וכי סבר המן שעשרת אלפים שרצה לתת למלך, יהיו רצויים לפני הקב"ה? ותירץ היערות דבש [חלק ב', דף פ"ח. והכי איתא בעוד מפרשים], דבאמת מה שאמר לו המלך: "הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך", נתכוון שיחלקו את הכסף לעניים, שכן ידעו שגדולה מצות צדקה. ולכן תמה המן, איך עומר המנחה דוחה סך גדול כל כך של צדקה? אבל באמת הרי המן היה עבד למרדכי, נמצא שהצדקה מתייחסת למרדכי. והיינו דאמר ליה מרדכי: "רשע! עבד שקנה נכסים, עבד למי ונכסים למי"?!

אמר ליה: רשע! ולא ספר של כפר קרצום
היית?⁷⁰⁵

תנא: המן, ספר של כפר קרצום היה עשרים
ושתים שנה.

בתר דשקלינהו למזייה, לבשינהו למאניה.

אמר ליה המן למרדכי: פק [עלה] לסוסיא
ורכב!

אמר ליה: לא יכילנא למיסק, דכחישא חילאי
[תש כחי] מימי תעניתא.

גחין המן, וסליק מרדכי על גביה לסוסיא.

כי סליק — בעט ביה בהמן.

אמר ליה המן: מי לא כתיב לכו "בנפל
אויבך אל תשמח"?

אמר ליה: הני מיילי בישראל⁷⁰⁶. אבל בדידכו

אמר ליה: לא יכילנא, עד דעיילנא לבי בני
[שאכנס לבית המרחץ לרחוץ], ואשקול
למזייא⁷⁰¹ [ואספר את שערי], דלאו אורח
ארעא לאשתמושי במאני דמלכא הכי.

שדרה אסתר, ואסרתינהו⁷⁰² לכולהו בי בני,
ולכולהו אומני [ספרים]⁷⁰³.

עייליה איהו, המן, לבי בני — ואסחיה
[הרחיצו]. ואזיל ואייתי זוזא [מספריים]
מביתיה, וקא שקיל ביה מזייה דמרדכי⁷⁰⁴.

בהרו דקא שקיל ליה למזייה, אינגר ואיתנח
[נאנח].

אמר ליה מרדכי: אמאי קא מיתנחת?

אמר ליה: גברא דהרה חשיב ליה למלכא
מכולהו רברבנוהי, השתא לישוייה בלאני
[בלן] וספר?

בו את השערות. לכן צותה אסתר על הספרים
היהודים להטמן, שלא יצוה עליהם המן לספר
את מרדכי. אמנם איתא באחרונים, דשרי ליהודי
להניח לגוי לחתוך את צפרניו ביו"ט, ולהכי
הניח מרדכי להמן לספרו, שהרי היה צריך
להסתפר על כרחו.

704. איתא במדרש דילפינן לה מדכתיב: "ויספר
המן".

705. במדרש אבא גוריון [פרשה ו'] איתא, שכך
אמר לו מרדכי: "ולית אנא חכים לאבוי דהאי
גברא, דהוה בלן וספר בכפר קורינטוס כמה
שני?".

706. לכאו' צ"ע מדברי המדרש שהובא בב"י
[סוף הלכות פסח], דהטעם שאין גומרין את
ההלל כל ימי הפסח הוא, לפי שנטבעו המצריים,
וכתיב: "בנפול אויבך אל תשמח". חזיון, דגם

701. הקשה מהר"ץ חיות, היאך היה מותר לו
לגלח שערו, הא חוה"מ של פסח היה?!
ותירץ, דכיון דקודם הרגל לא היה יכול לגלח
מפני גודל הרעה שהיתה לישראל, והיה עסוק
בשקו ובתעניתו, להכי הו"ל כיוצא מבית
האסורים — שמותר לגלח ברגל.

702. כתב הגר"א, דאין הכוונה שציוותה על
כולם, דאיך אפשר במציאות שעשתה כך? ועוד,
הרי בזה הראתה עצמה שהיא אוהבת אותו!
וגם, הרי היו להמן הרבה בנים ועבדים, ואמאי
לא עשו הם? אלא, שאסרתם ע"י שם [כדאיתא
במס' שבת [פ"א ע"ב]: "אסרתה לארבא" —
בכישוף], ולכן לא היו יכולין לעשות.

703. ביערות דבש [חלק א' דף ק"א] כתב לבאר,
עפ"י מה דאיתא ביפה ענף, דבגולה היו נוהגין
אז יו"ט שני של גלויות. וא"כ, הרי שביום שהיה
מעשה זה, ט"ז ניסן, היה יו"ט שני, ואסור לספר

— באומות העולם — כתיב: "ואתה על
במותימו תדרוך".⁷⁰⁷

שקלה עציצא [כלי חרט] דבית הכסא⁷⁰⁹,
ושדיתיה ארישא דאבוה.

"ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך
חפץ ביקרו".

דלי המן לעיניה, וחזת ברתיה דאבוה הוא;
נפלה מאיגרא לארעא מחמת צערה על מה
שעשתה לאביה — ומתה⁷¹⁰.

כי הוה נקיט ואזיל בשבילא דבי המן,
חזיתיה ברתיה דהמן, דהות קיימא אאיגרא
[על הגג]. סברה, האי דרכיב אסוסיא —
אבוה הוא, והאי דמסגי קמיה — מרדכי
הוא⁷⁰⁸.

והיינו דכתיב: "וישב מרדכי אל שער
המלך", ואמר רב ששת: ששב לשקו
ולתעניתו^{711 712}. וכתיב בתריה: "והמן נדחה
אל ביתו אבל וחפוי ראש", והיינו, אבל — על
בתו שמתה, וחפוי ראש — על שאירע לו⁷¹³.

והוות צבי מן שמיא, דכל יומא הות מקלקלא
בריעא עציצא ובמוי דריגלן, ופומה הוה סרי
לחדא, ואפיקו יתה בבחילו". ולפי שלקתה
בחוליה זה, היה העציצא מוכן אצלה תמיד.

באומות העולם נאמר האי קרא?!
וביאר הרנת יצחק, דבאמת גם באו"ה שייך
האי קרא, ורק שייך לשמוח אם שמח כמקנא
לכבוד קונו, ומרדכי היה בדרגה זו, ושמה על
כבוד קונו. אבל כו"ע אינם על דרגה כזו, ולכן
א"א לתקן קריאת הלל לכלל.

710. איתא במפרשים, דלכך המיתה את עצמה,
לפי שזרע עמלק הם נכדי עשיו, שהחמיר מאד
בכיבוד אב.

707. הרנת יצחק מבאר עפ"י דברי הספורנו
בפרשת יתרו [י"ח ט'] על הפסוק: "ויחד יתרו
על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל", וז"ל:
"לא שמח על אבדן מצרים, כראוי למקנא לכבוד
קונו, כעניין: "ישמח צדיק כל חזה נקם", אבל
שמח על טובתן של ישראל, כמרחם על דמעת
העשוקים". וזהו מה שאמר מרדכי, דבנפילת
אומות העולם, יש לשמוח כמקנא לכבוד קונו.

711. שמעשה זה היה ביום השלישי לתענית
שגזרה אסתר, רש"י.

708. צריך להבין, היאך לא הכירה שאביה הוא?
וכתב בכך יהודיע, דהיינו משום שהסתיר המן
את פניו מחמת הבושה, ולהכי לא הכירתו. וגם
על פי הקול לא הכירתו, משום שנצטרך מחמת
שהכריז בקול "ככה יעשה לאיש", ונשתנה קולו.

712. הקשה האלשי"ך, הא אין לבוא אל שער
המלך בלבוש שק, וא"כ, איך אמרינן הכא,
ד"וישב מרדכי אל שער המלך" — היינו ששב
לשקו?!

709. כתב העץ יוסף, דהיינו לפי שעציצא דבית
הכסא היה מזומן אצלה. דהכי איתא בתרגום:
"וכד אתכנשו עולימתן לידוי דהגי, הות תמן
ברתיה דהמן, דהוה צבי למיסבה ית ברתיה.

ותירץ, דהוקשה לגמ', הא קודם למעשה זה
— לא בא לשער המלך, וא"כ, איך שייך הכא
לשון שיבה לשער המלך? להכי חילקו הפסוק,
"וישב מרדכי" — אל שקו ותעניתו. אלא שהיה
"אל שער המלך", כלומר, שלא היה לבוש בשק
על בגדיו, שהרי אין ראוי לבוא כך אל שער
המלך, אלא שהיה השק מתחת לבגדיו.

713. האי דכתיב "אבל" קודם "וחפוי ראש", אף
שקודם נתבזה ע"י בתו — ואח"כ מתה, ידוע

ליה: יש זרע ביהודים, שאם הוא בא מהם — לא תוכל לו. דאי משאר שבטים קאתי מרדכי — יכלת ליה. דאי משבט יהודה ובנימין ואפרים ומנשה קאתי — לא יכלת ליה⁷¹⁷.

ומגלן דאינו יכול להם?

יהודה — דכתיב: "ידך בערף אויביך".

"ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו וגו' ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו". קרי להו "אוהביו", וקרי להו "חכמיו"⁷¹⁴?

אמר רבי יוחנן: כל האומר דבר חכמה, ואפילו באומות העולם⁷¹⁵ — נקרא חכם⁷¹⁶.

והיינו דבר החכמה שאמרו לו חכמיו:

"אם מזרע היהודים מרדכי וגו'". והכי אמרו

דהאומר דבר חכמה באומות העולם — נקרא חכם. דלהא לא היתה צריכה הגמ' להקשות: "קרי להו אוהביו, וקרי להו חכמיו"!? דמהא דקרי להו "חכמיו" — מוכח הכי! אלא, אתא לאשמועינן, דאפילו האומר פעם אחת דבר חכמה — נקרא חכם ו"אפילו באו"ה" דקאמר — לרבותא הוא, וכש"כ בישראל]. ומוכח לה מדקרו להו מקודם "אוהביו", משמע דלא היו חכמים. ואח"כ, כשהשיבוהו דבר חכמה, קרי להו חכמיו.

717. ביאר המהרש"א, דלא מלשון "יהודים" ילפינן לה, דהכי אמרו ליה: אי משבט יהודה קאתי — לא יכלת ליה, דהא בנימין ואפרים ומנשה נמי אית להו זאת המידה! אלא, יהודים דהכא — היינו כלל ישראל, וכדאמרינן לעיל, דכל הכופר בע"ז נקרא יהודי. אלא הכי ילפינן: כיון דכבר ידעו שהיה מרדכי בכלל ישראל, כדכתיב לעיל במגילה: "כי הגידו לו את עם מרדכי", אם כן, מאי קאמרו ליה: אם מזרע היהודים וגו'? ועוד, מעיקרא מאי קסברו, כשהסכימו בדעתם לעשות העץ?!

על כרחך, דבתחילה חשבו שמרדכי משבטים אחרים. אבל עתה, שראו תחילת נפילת המן, חשו לכך, ואמרו: אם מזרע היהודים וגו', דהיינו, שמא הוא מאותם שבטים — דלא יכלת להו. ומייתי לשבט בנימין — דאתי מרדכי מיניה, וכתב ביה: "לפני אפרים ומנשה עוררה

לבאר בדרך צחות, דהנה כתבו התוס' בבבא קמא [י"ז ע"ב], דהזורק אבן על הכלי, לא חשיב כשבור — עד ששברתו האבן בפועל. אבל הזורק את הכלי גופו, חשוב כשבור — מיד משנזרק הכלי. ולכן, בתו של המן, שנפלה בעצמה, חשיבא כמתה — מיד כשהפילה עצמה. אבל הכלי שזרקה עליו, לא חשיב שהגיע אליו — עד שממש פגע בו, ולהכי קדמה אבלות לביזוי.

714. בעל מדרש שמואל כתב, דאפשר לבאר [מלבד דרשת רבי יוחנן דלהלן], דבתחילה, כשהיה המן בגדולתו ורוממותו, אז היו נראין לו כאוהבים, ולכן קראם הכתוב אוהביו. אבל לבסוף, כשראו תחילת מפלתו, אז תיכף אבדה אהבתם. ולא עוד, אלא שפתחו פה לשטן, ואמרו: "כי נפל תפול לפניו".

715. מגמרא זו הוכיח חובת הלבבות [בהקדמה], שיש ללמוד גם מאומות העולם את משליהם ומוסריהם הטובים.

716. עיי' בתשובת חת"ס [או"ח סי' ר"ח, ד"ה ובזה יש], שתמה מאי קמ"ל רבי יוחנן, פשיטא דנקרא חכם! דהלא מברכים על חכמי אומות העולם "שנתן מחכמתו לבשר ודם"? ועיי"ש שביאר ביאור נפלא.

והרש"ש כתב, דלא אתי הגמ' לאשמועינן

אינך, שאר שבטים — דכתיב בהו: "לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך".

"כי נפל תפול לפניו". דרש רבי יהודה בר אלעאי: שתי נפילות הללו למה?

אמרו לו: אומה זו משולה לעפר, ומאיךך משולה גם לכוכבים. שבשהן יורדין — יורדין עד עפר. וכשהן עולין — עולין עד לכוכבים.

"וסריפי המלך הגיעו ויבהילו" — מלמד שהביאוהו בבחלה⁷¹⁸, ולא הספיק לרחוץ יפה מטינופו⁷¹⁹.

"כי נמכרנו אני ועמי וגו' כי אין הצר שזה בנזק המלך". הכי אמרה לו אסתר: צר זה — המן — אינו שזה [אינו חושש⁷²⁰] בנזק של מלך. דאיקני [נתקנא] בה בושתי — וקטלה. השתא איקני בדידי — ומבעי למקטלי!

"ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה". הני "ויאמר" "ויאמר" תרי זימני למה לי?

אמר רבי אבהו: בתחלה — דבר עמה על ידי תורגמן. כיון דאמרה ליה: מדבית שאול

גבורתך", והיינו, דכיון שהקב"ה מעורר את הגבורה להם — ודאי לא יכלת ליה. וע"ע בספר חוסן יהושע.

718. דלפי הפשט הוא מלשון מהר, כמו "ויבהל את תמרוקיה". אלא משום דשינה לומר לשון "ויבהילו" — במקום "וימהרו", אמרינן דאתי לדרשה. מהרש"א.

719. כך ביאר רש"י. ויש להבין, מאי נפקא מינה בזה?

וביאר ביערות דבש [ח"א דרוש י"ז], דאסתר חשבה, שכדי לבקש מאחשורוש על הצלת ישראל, צריך השראת שכינה ורוה"ק. ובבית אחשורוש אי אפשר, שהרי יש ע"ז בביתו. לפיכך הזמינה אותו למשתה בביתה, שהוא פנוי מע"ז.

אבל לסעודה הראשונה בא המן בבגדיו, שהיתה עליהם ע"ז [שהרי לכן לא השתחוה לו מרדכי], ולכן לא אמרה אז את בקשתה. אבל אח"כ, כשהלך המן להרכיב את מרדכי, ודאי לא היה הע"ז על בגדו, שהרי היה אז מבוזה ביותר, ולא דאג לזה. והיות והבהילו אותו אל המלך בטרם החליף שמלותיו, היה ביתה של אסתר נקי מע"ז, וסמכה בה, ובקשה מאחשורוש על עמה.

והחתם סופר [בדרשות, ח"א דף ר"ב ע"א] כתב, דהך: "שהביאוהו בבחלה", היינו, שמחמת הבחלה — לא הספיק לקוץ את העץ שהכין למרדכי אשר המלך חפץ ביקרו. והיינו דאמר חרבונא: "גם הנה העץ וגו' עומד בבית המן", שעדיין הוא עומד, אפילו שידוע המן שהמלך חפץ ביקרו, וע"כ החליט המלך שיתלוהו עליו. והמהרש"א כתב, דהיינו שנבהל המן, מפני שהרגיש עכשיו קצת כי אסתר זימנה אותו לרעתו, על מחשבתו הרעה על מרדכי דודה.

וביוסף לקח מפרש, שאם לא היו סריסי המלך ממהרים להביאו אל המשתה, אולי היה בא לפני מרדכי לבקש על נפשו, ואולי היה סולח לו. או אולי היה המן בורח על נפשו, או אולי היה מורד במלך. ע"כ נסתבב מאת ה', שלא הספיקה לו השעה לעשות השתדלות להצלת נפשו. שבעוד שהיה מדבר עם חכמיו — הגיעו סריסי המלך, וימהרו להביאו בבחלה אל המשתה, ולא היה יכול להשמט מידם, ובין כך וכך — נתלה.

720. ד"אינו שוה" — היינו אינו מעריך בנזקו של מלך. עיי' מנות הלוי [והביא שם דבמדרש לקח טוב איתא, דאמרה ליה, דאינו שוה מה שיתן הצר, כנגד הנזק שזיוק לו. כי הוא נותן

קאתינא, ומזרע מלכים אנא, מיד: "ויאמר לאסתר המלכה" בעצמו 721.

"ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה". אמר רבי אלעזר: מדהוה סגי לה למימר "המן הרע הזה", ואמרה נמי "איש צר ואויב" 722 — מלמד שהיתה מחוזה ידה כלפי אחשורוש, ונתכוונה לומר כלפיו "איש צר ואויב" 723, ובא מלאך וסטר את ידה, והסיטה כלפי המן 724.

"והמלך קם בחמתו וגו' והמלך שב מנגנת הביתן". מקיש שיבה — לקימה. מה קימה — בחימה היתה, אף שיבה — בחימה 725.

ואמאי שב בחימה?

דאזל לגינה, ואשכח למלאכי השרת דאידימו ליה כנברי, וקא עקרי לאילני דבוסתני.

עשרת אלפים ככר כסף, והם נותנים המס בכל שנה ושנה].

כל הימים. וזהו — משום שהוא רע בטבעו [והיינו: "המן הרע הזה"]. עיי"ש עוד.

721. כתב איי הים דה"פ, דהיינו דכתיב "ויאמר ויאמר", שעד עתה היתה אסתר שומעת תמיד את דברי המלך ב' פעמים, פעם כשאמר המלך למתורגמן, ופעם כשאמר המתורגמן לה, אבל מעכשיו היה המאמר פעם א'.

723. תמה הגר"א, הא פליאה גדולה היא, שהחזתה ידה כלפי אחשורוש, לומר שהוא צר ואויב!?

וביאר, שהרי אמרו חכמים שכח הדמיון עושה רושם באדם. כמו שפעמים שאדם רוצה לקרוא לשמעון, וקורא "ראובן", משום שבמחשבתו היה ראובן. ואצל הצדיקים, כשהיו מדברים לפני המלך, היה לבם ומחשבתם דבוק להקב"ה. וכן היה כאן, שלבה היה להקב"ה, ולכן היה במחשבתה כלפי אחשורוש, ומחמת הדמיון הזה — טעתה והחזתה כלפי אחשורוש.

722. כך פירש רש"י. ובספר איי הים כתב לבאר, על פי דברי האברבנאל [בפרשת משפטים], שפירש ההבדל בין "צר" ל"אויב", דצר הוא מי שמיצר בפועל ובגלוי. ואויב — הוא מי ששונא רק במחשבה, אבל אינו עושה בגלוי. ואם כן, תמוה לכאורה, היאך אמרה כאן אסתר בחדא מחתא "איש צר ואויב"? הרי צר — אינו אויב! ? אלא, על כרחך שנתכוונה לומר על אדם אחר שהוא אויב, והיינו שנתכונה כלפי אחשורוש.

724. עוד פירש בעץ יוסף, שכשהחזתה ידה כלפי אחשורוש, נתכוונה לומר לו: איש צר ואויב גם אותך המלך — המן הרע הזה. אלא שבשמים ידעו שלא כך יבין המלך, ולכן בא מלאך וסטר ידה כלפי המן.

אמנם בעל מדרש שמואל כתב, דאפשר לומר ד"איש צר ואויב" — כלפי המן נאמר. והיינו, דבאמת צר — אינו אויב, משום שהוא כבר עשה לאויבו את הרעה, ולכן כבר אינו שונאו. ואויב שונא במחשבה, משום שאינו יכול לנקום בפועל [ולכן אינו צר]. וזהו שאמרה אסתר, שהמן הוא צר, שמיצר בפועל לישראל, ואעפ"כ נשארה בו האיבה והמשטימה, והוא אויב להם

725. כתב המהרש"א, דנפקא הך דרשה, משום דלא אצטריך ליה לקרא למימר: "מגינת הביתן", דודאי שמשם שב, שהרי לשם יצא מקודם. אלא לאשמועינן, שהיה שב בחמתו, בגלל דבר התלוי בגינת הביתן, דחזא דהו עקרי אילני וכו'.

ואמר להו: מאי עוברייכו?

אמרו ליה: דפקדינן המן למעבד הכי⁷²⁶.

אתא לביתיה, "והמן נופל על המטה".
"נופל?" הא "נופל" מיבעי ליה למימר ?

אמר רבי אלעזר: מלמד שבא מלאך והפילו עליה, שהיה נופל ורוצה לזקוף, והמלאך

מפילו.

אמר אחשורוש: ויי מביתא — ויי מברא [מבחוץ]. "ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית?"⁷²⁷

"ויאמר הרבונה⁷²⁸ וגו' גם הנה העץ אשר עשה המן עומד⁷²⁹ בבית המן וגו'⁷³⁰. אמר רבי אלעזר: אף הרבונה רשע — באותה

726. כתב בס' טעמא דקרא, דלא הראו לו שקר, דבאמת הכי איתא באגדת אסתר [דף כ"ג], דבאותו לילה שלח המן את אנשיו, ועקרו עץ מגינת הביתן לתלות עליו את מרדכי. רק הראו לו עתה בגלוי מה שעשו בלילה בסתר.

והגר"א כתב, דכשם שהמן הלשין על ישראל דברי שקר והבאי — כך עשה עמו הקב"ה, להראות לאחשורוש דברים, שמעולם לא עלו על דעתו של המן לעשות.

727. כתב בעל מדרש שמואל, דמהך שאמר המלך "בבית", נרמז שהיה המן עושה לו עוד רעה אחרת, מחוץ לבית. והיינו כדלעיל, שהיה נדמה שעבדיו עוקרים אילני דבוסתני.

728. בפרקי דר"א [פרק מ"ט] איתא: "באותה שעה מה עשה אליהו ז"ל, נדמה לחרבונא אחד מסריסי המלך. אמר לו: אדוני המלך, יש עץ בביתו של המן מבית קדשי הקדשים, שנאמר: ויבן את בית יער הלבנון, ויעש את אולם העמודים חמשים אמה וגו'. מיד צוה המלך לתלותו".

אמנם בילקוט איתא, שהעץ היה מתיבת נח. והכי איתא התם: "עץ גבוה חמשים אמה שהכין המן, היה מתיבתו של נח, שהיה בנו פרשנדתא הגמון בקרדוניא, והוא ארץ אררט".

ובעיון יעקב כתב, דזהו המשך לדלעיל, שראה אחשורוש אנשים שעוקרין אלנות מגנו, ואמרו לו שהמן צווה להם. ואמר חרבונה: גם ראיה לדבריהם, שהרי המן עשה בביתו עץ גבוה

חמשים אמה. ומהיכן לקח עץ גבוה כל כך, אם לא שנטלו מגן המלך! [וכתב, דלכן אמרינן בפיוט: "וגם חרבונא זכור לטוב". דמלת "גם" שאמר — זכורה לטוב].

729. כתב החתם סופר, דהכי קאמר חרבונא: הנה העץ עדיין עומד בבית המן, ואף על פי שידוע המן, שהמלך חפץ ביקרו של מרדכי! לכן החליט המלך לאמר: תלוהו עליו!

ובעל מדרש שמואל כתב, דיש לדקדק, אמאי אמר חרבונא: "גם הנה העץ אשר עשה וגו'", די היה לו לומר: "גם עץ עשה המן וכו'!" ועוד, אמאי אמר: "גבוה חמשים אמה", וכי מאי אכפת ליה למלך אם גבוה או לאו?

אלא, שחרבונא התחכם בדבריו. שלא רצה לומר סתם שהמן עשה עץ, שא"כ היה אומר לו המלך: זה מנין לך? אלא ודאי שגם אתה היית באותה עצה! לכן אמר חרבונא: "גם הנה העץ". כלומר, שהראה באצבעו: הנה העץ הידוע, שידוע ומפורסם לכל באי עירנו, שהמן עשה עץ למרדכי. ואין אני בא להודיע לך על עשיית העץ, אלא, שעדיין הוא עומד בבית המן [וכדברי החת"ס דלעיל]. ולכן אמר: "גבוה חמשים אמה", שע"ז הדבר מפורסם בפי כל, שעשה המן עץ.

730. בירושלמי [פ"ג ה"ז] איתא, אמר ר' פנחס: צריך לומר: "חרבונא זכור לטוב".

ולכאוי קשה, ממ"נ, אם ראוי הוא לברכה, הוה ליה למימר: "ברוך חרבונא". ואם ראוי

אחת — של מלכו של עולם, ששככה חמתו על שהשתחוו לצלם. ואחת — של אחשורוש, שגזר מתחילה להשמיד את היהודים [מהרש"א].

ואמרי לה: אחת — של אסתר, שכעס אחשורוש על מה שעשה המן לאסתר, ואחת — של ושתי, על מה שעשה לושתי⁷³³.

כתיב ביוסף, כשנתודע לאחיו: "לכלם נתן לאיש חליפות שמלות"⁷³⁴, ולבנימן נתן שלש מאות כסף⁷³⁵ וחמש חליפות.

עצה, לתלות את מרדכי — היה⁷³¹. כיון שראה שלא נתקיימה עצתו, מיד ברח.

והיינו דכתיב: "וישלך עליו ולא יחמול", שהקדוש ברוך הוא משליך פורענות על הרשע בלי חמלה. וסיפיה דקרא: "מידו ברוח יברח", שבני סיעתו וחבריו של הרשע בורחים ממנו.

"וחמת המלך שככה". מדכתיב: "שככה", ולא כתיב: "שכה", משמע ששכו שתי חימות. שתי שכיבות הללו למה?⁷³²

המשתה, ולכך היה יודע שהכין המן את העץ.

732. כתב בעל מדרש שמואל, דעפ"י פשוטו אפשר לפרש, דהיינו שחימה אחת היתה — מחמת שחשב המן להרוג את אסתר ואת עמה, וחימה שניה — מחמת שהיה נראה שעבדיו עוקרים אילנות.

733. ואע"ג דכתיב לעיל, לאחר הריגת ושתי: "כשך חמת המלך וגו'", "מ"מ לא לגמרי שככה, כדכתיב התם: "זכר את ושתי וגו'", ועד שנתלה המן שגרם את הריגתה, לא שככה חמתו לגמרי. מהרש"א.

734. כתב החתם סופר בדרשות [ל' טבת, דף פ"ב], דמה שנתן יוסף לאחיו חליפות שמלות, היינו משום שקרעו בגדיהם כדכתיב לעיל מיניה [מ"ג י"ג]: "ויקרעו שמלתם", והוצרכו לבגדים אחרים [ועיי"ש בהערה דבר נחמד].

735. כתב רבינו בחיי, דהך שלש מאות כסף, הם כנגד מה שהיו האחים חייבין במכירתו. כי דמי עבד — הם שלושים שקלים. והרי אמרו [גיטין מ"ד ע"א]: המוכר עבדו לעובד כוכבים — קונסין אותו עד עשרה בדמיו, כלומר בדמי

לקללה, הול"ל: "ארור חרבונא"?!?

וביאר בספר ווי העמודים [הובא בשער בת רבים], דהרי באמת, המגיד את עניין עשיית העץ — לא היה חרבונא, אלא אליהו ז"ל, שהתחפש בדמותו. ואם כן, אין חרבונא ראוי לברכה. אלא דהאי דאמר "זכור לטוב", דהיינו שהוזכר במגילה לטוב, כאילו הוא עצמו סיפר עשיית העץ. והיינו, שכיון שאליהו התחפש לדמותו — מסתמא היה קצת מחשבה טובה בלבו, דמגלגלין זכות ע"י זכאי [עיי"ש שהארין]. ובמהרי"ל [מנהגים, הל' פורים] איתא הכי: "חרבונא הוא היה אליהו, לפיכך אנו אומרים: חרבונא זכור לטוב, משום דזכור לטוב — הוא אליהו".

731. כתב המהרש"א, דמוכח כן מדאמר חרבונה: "גבוה חמישים אמה", והלא בראיה לבד לא היה יכול לידע בדיוק את גבהו, אלא, על כרחך שהיה בבית המן כשנתנו לו אוהביו את העצה: "יעשו עץ גבה חמישים אמה". וכך כתב גם בקול יעקב להמגיד מדובנא, והמשיל על זה משל נאה. עיי"ש.

אמנם הגר"א מפרש, שחרבונא היה מסריטי המלך שהיו עומדים לפניו תמיד, והוא היה באתון ששלח המלך להביא את המן אל

ותמהינן: אפשר, דבר שנצטער בו אותו צדיק, יבשל בו הוא עצמו?⁷³⁶

ומאי היא שנצטער בו אותו צדיק?

דאמר רבא בר מחסיא, אמר רב המא בר

גוריא, אמר רב: בשביל משקל שני סלעים מילת⁷³⁶, שהוסיף יעקב ליוסף משאר אחיו, שעשה לו כתונת פסים, נתגלגל הרבר — וירדו אבותינו למצרים!⁷³⁷

אמר רבי בנימן בר יפת: רמז רמז לו⁷³⁸

היה נגזר עליהם עינוי כל כך, וע"י שהוסיף יעקב ליוסף — נתוסף עליהם עוד עינוי.

עוד תירץ המהרש"א, דאי לאו משקל ה' סלעים וכו', לא היה מתגלגל ירידתם למצרים ע"י עבירה זו של מכירת אחיהם, אלא בדרך אחרת, בלא עבירה.

וע"ע מה שכתבו התוס' שם בסוף הדיבור, ומה שכתב ע"ז מהרש"א בחידושי הלכות, ובמהרש"ל שם. ועיי' בשל"ה [ח"א על מסכת פסחים, במצה שמורה, ד"ה ברוך שומר] שכתב ביאור נפלא בדברי התוס'.

738. תמה במרומי שדה, הא אכתי יקנאו בו, וכי עליהם לדעת את הרמז?

ותירץ, דבאמת חמש חליפות דבנימין — היו שוות כחליפה אחת של האחים, ומשו"ה כתיב בדידהו "חליפות" מלא, ובדידיה "חליפת" חסר. ומה שנתן לו יוסף חמש חליפות — היינו כדי לרמוז לו הרמז. והכי נמי איתא במהרצ"ח.

ובעל מדרש שמואל כתב, דבאמת לא היה כאן ממש חשש שיקנאו האחים בבנימין, שהרי הוא אחיו היחיד מאמו. אלא שכיון שכבר נצטער יוסף בדבר זה, היה לו להרחיק הרחקה יתירה [וכדאיתא בשה"ש רבה: "מאן דנשיך ליה חויה — אפילו החבל מרעיד אותו"]. וע"ז תירץ רבי בנימין בר יפת: רמז רמז לו וכו'. והיינו, שכיון שרצה לרמוז לו רמז, לא חשש לקנאה רחוקה כזו.

א"נ, איכא למימר שאמר את הרמז הזה בפני כל האחים, שעתיד לצאת מבנימין בן וכו', ולכן לא היה מקום לקנאה כלל.

העבד, שהם שלושים שקלים. והיינו — שלש מאות שקלים.

וצריך ביאור, איך שייכא נתינה זו לבנימין, הרי הכסף מגיע ליוסף!?

וביאר בתורה תמימה, דהכי פירושו: דמן הדין, היה צריך כל אחד מהאחים לתת ליוסף שלש מאות כסף, כפי החשבון המבואר, אך יוסף לא לקח מאתם. וא"כ, חשיב כאילו נתן הוא לכל אחד מהם שלש מאות כסף. ומאחר שבנימין לא היה במכירתו, לכן נתן לו שלש מאות כסף ממש.

ולפ"ז מיושבת קושיית המהרש"א [שהובאה להלן], אמאי לא חשש יוסף לקנאת האחים, במה שנתן לבנימין שלש מאות כסף? דבאמת נתן לכולם שלש מאות כסף. אלא שלאחיהם היתה הנתינה — במה שלא לקח מהם את המגיע לו. ולבנימין שלא היה חייב לו — נתן את הסכום ממש. [והכי נמי איתא במהר"ש די אוזיידא בשם מהרי"ט צהלון, עיי"ש].

736. כתב רש"י במס' שבת [י' ע"ב, ד"ה משקל], דלאו דווקא נקט. וביאר המהרש"א שם, דהיינו משום דודאי דהיתה המילת יותר מב' סלעים. עוד הביא רש"י שם, דסביב פס ידו נתן המילת, ולא כל הכתונת.

737. הקשו תוס' [שם], הא בלאו הכי נגזר עליהם לרדת למצרים, דכתיב שאמר הקב"ה לאברהם בכרית בין הבתרים: "ועבדום וענו אותם!"?

ותירצו, דשמא משום הגזירה לבד — לא